

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

304

Gospodarka turystyczna w regionie

**Rynek turystyczny – współczesne trendy,
problemy i perspektywy jego rozwoju**

Redaktor naukowy

Andrzej Rapacz



Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2013

Redaktor Wydawnictwa: Jadwiga Marcinek
Redaktor techniczny: Barbara Łopusiewicz
Korektor: Barbara Cibis
Łamanie: Beata Mazur
Projekt okładki: Beata Dębska

Projekt współfinansowany z budżetu województwa dolnośląskiego



Publikacja jest dostępna w Internecie na stronach:
www.ibuk.pl, www.ebscohost.com,
The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com,
a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon
http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się
na stronie internetowej Wydawnictwa
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie
wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2013

ISSN 1899-3192
ISBN 978-83-7695-366-3

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk: Drukarnia TOTEM

Spis treści

Wstęp	9
Matylda Awedyk, Maciej Makarewicz, Justyna Weltrowska , Indywidualne <i>city break</i> jako reprezentacyjny trend turystyki europejskiej w XXI wieku.....	11
Matylda Awedyk, Sandra Starczewska, Justyna Weltrowska , Rynek prywatnych apartamentów jako uzupełnienie oferty hotelarskiej w Poznaniu.....	19
Agata Balińska , Konkurencyjność Polski Wschodniej jako destynacji turystycznej w ocenie słuchaczy Uniwersytetu Trzeciego Wieku SGGW.....	29
Katarzyna Bieluszko , Oczekiwania klientów hotelowych dotyczące cen w Internecie a działania hoteli na rynku elektronicznej dystrybucji.....	40
Krzysztof Celuch , Rola jednostek Convention Bureau w marketingu regionów turystycznych w Polsce.....	50
Ewa Dziedzic , Polityka kulturalna władz miejskich a rozwój turystyki.....	60
Piotr Gryszel , Wielokulturowość Dolnego Śląska jako produkt edukacyjnej turystyki kulturowej.....	69
Mikołaj Jalinik , Perspektywy rozwoju gospodarstw agroturystycznych na obszarze Puszczy Białowieskiej.....	78
Małgorzata Januszewska, Daria E. Jaremen, Elżbieta Nawrocka , Rola turystyki społecznej w równoważeniu konsumpcji turystycznej.....	90
Mirosław Januszewski , Zróżnicowanie aktywności turystycznej młodzieży uczącej się w powiecie wałbrzyskim.....	103
Anna Jęczmyk, Magdalena Maćkowiak , Lokalne grupy działania jako przykład współpracy sieciowej sprzyjającej tworzeniu produktu turystycznego.....	114
Zygmunt Kruczek , Znaczenie szlaków kulturowych dla rozwoju turystyki edukacyjnej.....	124
Magdalena Maćkowiak, Anna Jęczmyk , Strategia <i>hands-on activity</i> w turystyce wiejskiej i jej wykorzystanie w tworzeniu edukacyjnych produktów turystycznych.....	134
Beata Madras-Majewska, Janusz Majewski , Apiturystyka jako forma turystyki edukacyjnej.....	144
Janusz Majewski, Marcin Idzik , Regionalne zróżnicowanie aktywności turystycznej Polaków.....	153
Andrej Malachovský, Simona Murínová , Cestovný ruch na Slovensku v kontexte vývoja v Európe.....	163
Barbara Marciszewska , Turystyka edukacyjna – kontekst społeczny i ekonomiczny.....	174

Mirosław Marczak , Branding w turystyce – przykłady wykorzystania przez narodowe organizacje turystyczne w wybranych krajach	182
Izabela Michalska-Dudek , Pojęcie, rodzaje i motywy lojalności klientów przedsiębiorstw turystycznych	191
Agnieszka Niezgoda , Prosument na rynku turystycznym – próba zdefiniowania	203
Stefan Nowak , Struktura finansowania działalności lokalnych organizacji turystycznych	211
Katarzyna Orfin , Rola platform internetowych w działaniach promocyjnych jednostek terytorialnych w zakresie turystyki	220
Eugenia Panfiluk , Analiza ekonomicznych wyników działalności inwestycyjnej w sektorze turystycznym. Studium przypadku województwa podlaskiego	230
Renata Przeorek-Smyka , Determinanty prawne zrównoważonego rozwoju turystyki w Unii Europejskiej i w Polsce. Wybrane problemy	241
Sławomir Pytel, Grzegorz Jankowski , Wpływ migracji osób starszych na rynek pracy w obszarach atrakcyjnych turystycznie w Polsce.....	253
Andrzej Rapacz , Możliwości finansowania rozwoju turystyki społecznej w Polsce.....	264
Kristina Šambronská, Daniela Matušiková, Anna Šenková , Measuring service quality of hotel establishments on the base of GAP model with emphasis of dimension of service reliability	274
Renata Seweryn, Agata Niemczyk , Targi jako platforma bezpośredniej komunikacji branżowej (w świetle opinii zwiedzających Międzynarodowe Targi Gastronomiczne EuroGastro 2012).....	283
Jan Sikora, Agnieszka Wartecka-Ważyńska , Popyt na rynku turystyki wiejskiej w Polsce w świetle badań empirycznych	291
Aleksandra Sychała, Sylwia Graja-Zwolińska , Specyfika turystyki edukacyjnej na obszarach chronionych. Studium przypadku polskich parków narodowych	304
Monika Staszek, Teresa Brzezińska-Wójcik, Andrzej Świeca , Analiza ofert polskich touroperatorów na sezon 2012/2013 na podstawie turystyki wyjazdowej do Tunezji – jednego z najpopularniejszych kierunków wakacyjnych.....	314
Adam R. Szromek , Wskaźniki funkcji turystycznej i ich współzależność z innymi wskaźnikami ekonomicznymi na przykładzie polskiej gospodarki w latach 2000-2010	325
Rajmund Tomik, Andrzej Hadzik , Motywy uprawiania turystyki aktywnej przez studentów	339
Andrzej Tucki, Ewa Skowronek, Renata Krukowska , Ocena postaw społeczności lokalnej do rozwoju turystyki na przykładzie zwierzyńca	347
Piotr Zawadzki , <i>City placement</i> jako element promocji produktu turystycznego miast	358

Artur Zieliński, Krzysztof Czerwiński, Atrakcyjność turystyczna Buska-Zdroju w opinii jego mieszkańców.....	368
Artur Zieliński, Krzysztof Czerwiński, Poniemie jako przykład przestrzeni o szerokich możliwościach rozwoju turystyki edukacyjnej.....	379

Summaries

Matylda Awedyk, Maciej Makarewicz, Justyna Weltrowska, Individual city break as a representative trend in the XXIst century European tourism.	18
Matylda Awedyk, Sandra Starczewska, Justyna Weltrowska, Private apartments as a complement for hotels. Case study of Poznań accommodation market.....	28
Agata Balińska, Competitiveness of eastern Poland as a tourist destination in the opinion of students of the University of the Third Age of Warsaw University of Life Sciences	39
Katarzyna Bieluszko, Customer expectations for online hotel prices and hotels activities on the e-market.....	49
Krzysztof Celuch, The role of Convention Bureaux in tourism regions marketing in Poland.....	59
Ewa Dziezic, Cultural policy of city governments vs. tourism development	68
Piotr Gryszel, Multiculturalism of Lower Silesia as a product of educational cultural tourism	77
Mikołaj Jalinik, Functioning and development prospects of agritourism farms in Białowieża municipality.....	89
Małgorzata Januszewska, Daria E. Jaremen, Elżbieta Nawrocka, The role of social tourism in balancing tourism consumption	102
Mirosław Januszewski, Tourism activities diversification of the learning youth in Wałbrzyski district	113
Anna Jęczmyk, Magdalena Maćkowiak, Local Action Groups as an example of cooperation network favorable in creating a tourism product....	123
Zygmunt Kruczek, The importance of cultural routes for the development of educational tourism.....	133
Magdalena Maćkowiak, Anna Jęczmyk, The strategy of hands-on activity in rural tourism and its use in creating tourism educational products	143
Beata Madras-Majewska, Janusz Majewski, Apitourism as a form of educational tourism.....	152
Janusz Majewski, Marcin Idzik, Regional differentiation of tourism activity of Poles.....	162
Andrej Malachovský, Simona Murínová, Tourism in Slovakia in the context of development in Europe	173

Barbara Marciszewska , Educational tourism: social and economic context	181
Mirosław Marczak , Branding in tourism: examples of its use by National Tourism Organizations (NTO) in selected states	190
Izabela Michalska-Dudek , Notion, types and motives of loyalty of tourist enterprises clients	202
Agnieszka Niezgoda , Prosumer on the tourist market – attempt to define	210
Stefan Nowak , Financial structure of Local Tourist Organizations	219
Katarzyna Orfin , Role of internet platforms in promotion activities of territorial units in the area of tourism.....	229
Eugenia Panfiluk , The analysis of economic results of investment activity in tourist sector. Case study of Podlasie Voivodeship	240
Renata Przeorek-Smyka , Law determinants of sustainable tourism development in the UE and Poland. Selected problems	252
Sławomir Pytel, Grzegorz Jankowski , Retirees and their influence on the labour market in tourists areas in Poland	263
Andrzej Rapacz , Possibilities for financing the development of social tourism in Poland.....	273
Kristína Šambronská, Daniela Matušíková, Anna Šenková , Pomiar jakości obsługi hoteli na podstawie modelu GAP z podkreśleniem wymiaru niezawodności usług.....	282
Renata Seweryn, Agata Niemczyk , Fairs as a platform of the trade direct communication (on the basis of the opinions of visitors of International Food Service Trade Fair EuroGastro 2012)	290
Jan Sikora, Agnieszka Wartecka-Ważyńska , Demand on the market of rural tourism in Poland in the light of empirical studies	302
Aleksandra Sychała, Sylwia Graja-Zwolińska , Specifics of educational tourism in protected areas. Case study of Polish national parks	313
Monika Staszek, Teresa Brzezińska-Wójcik, Andrzej Świeca , The analysis of Polish tour operators' offers for the season 2012/2013 on the basis of an outbound tourism to Tunisia – one of the most popular holiday destinations.	324
Adam R. Szromek , Indicators of tourist function and their correlation with other economic indicators on the example of Polish economy in 2000-2010..	338
Rajmund Tomik, Andrzej Hadzik , Students' motivations for participation in active sport tourism	346
Andrzej Tucki, Ewa Skowronek, Renata Krukowska , Evaluation of residents' attitudes to tourism development on the example of Zwierzyniec ..	357
Piotr Zawadzki , City placement as an element of town tourism product promotion	367
Artur Zieliński, Krzysztof Czerwiński , Tourist attractiveness of Busko-Zdrój in the opinion of its inhabitants	378
Artur Zieliński, Krzysztof Czerwiński , Poniemie as an example of the area with the wide range of development opportunities in terms of educational tourism.....	388

Andrzej Rapacz

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

MOŻLIWOŚCI FINANSOWANIA ROZWOJU TURYSTYKI SPOŁECZNEJ W POLSCE

Streszczenie: Od wielu lat obserwujemy w Europie Zachodniej zainteresowanie rządów oraz władz samorządowych rozwojem turystyki społecznej. Traktuje się ją jako narzędzie włączenia do turystyki obywateli wykluczonych z różnych względów z tej aktywności. W Polsce problematyka ta jest zagadnieniem nowym. Dla przyszłego rozwoju turystyki społecznej w naszym kraju potrzebne jest nie tylko określenie potencjalnych grup jej beneficjentów, ale wskazanie także możliwych źródeł i sposobów jej finansowania. W artykule podjęto problematykę finansowania rozwoju turystyki społecznej oraz zwrócono uwagę na te rozwiązania, które mogą przyczynić się do zdecydowanie większego udziału w turystyce obywateli wykluczonych z niej ze względów m.in. ekonomicznych, zdrowotnych, społecznych.

Słowa kluczowe: turystyka społeczna, beneficjenci turystyki społecznej, źródła finansowania turystyki społecznej.

1. Wstęp

Od ponad dwóch dekad obserwujemy w Polsce znaczną dynamikę rozwoju branży turystycznej oraz turystyki. Źródeł tego zjawiska należy upatrywać w transformacji ekonomiczno-społecznej kraju, tworzeniu warunków dla podejmowania działalności gospodarczej w turystyce oraz wzroście dochodów Polaków (w konsekwencji popytu na usługi turystyczne). Nie sposób jednak nie zauważyć, że w latach 2007-2011 poziom uczestnictwa mieszkańców Polski w wieku 15 i więcej lat w wyjazdach krajowych nie wykazywał już wzrostu, a od 2010 r. systematycznie maleje. Trzeba również pamiętać o ograniczonym dostępie do turystyki określonych grup obywateli naszego kraju. Z danych Eurostatu wynika, że odsetek Polaków twierdzących, że nie mogą sobie pozwolić na tygodniowy wypoczynek raz w roku, wynosił w 2011 r. 60,5%. W tym samym roku wskaźnik ten dla Unii Europejskiej osiągnął 37,7%. Sytuacja ta jest jednak wyraźnie zróżnicowana w poszczególnych krajach UE. W Norwegii tylko 7% obywateli nie mogło pozwolić sobie na wyjazd na tygodniowe wakacje, a dla 12 „nowych” członków UE udział ten wynosił

w 2011 r. ponad 61% [<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/show.do>]. Mamy zatem do czynienia nie tylko w Polsce z licznymi grupami obywateli wykluczonych z turystyki. Nie może więc dziwić rosnące zainteresowanie rządów wielu krajów UE rozwojem turystyki społecznej, którą należy rozumieć jako narzędzie ich włączania do aktywności turystycznej. Chodzi o grupy obywateli wykluczonych z turystyki z różnych przyczyn, najczęściej ekonomicznych.

Dla przyszłego rozwoju turystyki społecznej w Polsce podstawowe znaczenie ma określenie roli państwa i jego budżetu we wspieraniu podstawowych segmentów tej turystyki oraz zachęcanie do współpracy w tym obszarze podmiotów sektora publicznego, społecznego i prywatnego. Celem opracowania jest wskazanie obecnych, a przede wszystkim możliwych do wykorzystania źródeł finansowania udziału Polaków wykluczonych z aktywności turystycznej. Wymaga to zwrócenia uwagi m.in. na miejsce turystyki w ramach polityki ochrony zdrowia, pomocy społecznej, polityki rodzinnej czy prewencji i zwalczania zjawisk patologii.

2. Istota turystyki społecznej i jej podstawowe podmioty

Genezy turystyki społecznej należy upatrywać w działaniach podejmowanych na początku XX w. we Francji i w Szwajcarii, związanych z organizacją obozów wakacyjnych dla dzieci z ubogich rodzin. Były one wówczas przejawem aktywności przede wszystkim związków zawodowych i innych struktur społecznych. Po II wojnie światowej organizowaniem form turystyki społecznej (zwanej w tamtym czasie turystyką socjalną) zajęły się także władze publiczne, a jej rozwój wiązał się z ewolucją ekonomii społecznej. Współcześnie turystyka społeczna rozwija się w krajach Unii Europejskiej w stopniu uzależnionym od poziomu rozwoju gospodarczego oraz działań podejmowanych przez władze krajowe, regionalne i lokalne, w ramach prowadzonej polityki społecznej wyrażającej się we wsparciu finansowym dla tej formy aktywności turystycznej.

W literaturze przedmiotu pojęcie „turystyka społeczna” jest dość często stosowane zamiennie z określeniem „turystyka socjalna”. Jedną z pierwszych definicji turystyki społecznej podał W. Hunziker, dla którego była ona ogółem stosunków i zjawisk wynikających z uczestnictwa w podróżach turystycznych warstw społecznych słabszych ekonomicznie lub poszkodowanych w inny sposób [Hunziker 1952, s. 1]. Uważał on, że jest to określony typ turystyki polegającej na udziale ludzi o niskich dochodach dostarczającej im usług szczególnego rodzaju. W definicji turystyki społecznej zaproponowanej w 2010 r. przez International Social Tourism Organization (OITS – ISTO) przyjęto, że obejmuje ona zjawiska i związki dotyczące udziału zarówno mieszkańców krajów docelowych, jak i turystów, nieuprzywilejowanych grup społecznych lub tych, którzy z jakiegokolwiek przyczyny nie mogą uczestniczyć w turystyce i wynikających z niej korzyściach [International Social Tourism... 2010]. W stosunku do wcześniejszej definicji doszło tutaj do rozszerzenia grup beneficjentów tej formy turystyki. Nie są to już wyłącznie war-

stwy społeczne o niskich dochodach, lecz wszyscy, którzy mogą czerpać korzyści z udziału w turystyce, co odpowiada idei „turystyki dla wszystkich”.

Dokonując przeglądu występujących w literaturze przedmiotu definicji tego zjawiska, można przyjąć, że jej istota wyraża się w:

- częściowym lub całkowitym dotowaniu lub organizowaniu „po kosztach” wyjazdów turystycznych i ma ona w części charakter socjalny;
- zapewnieniu prawa do udziału w turystyce wszystkim, w tym głównie grupom obywateli wykluczonych;
- pozytywnym oddziaływaniu na koniunkturę w branży turystycznej, przede wszystkim w regionach recepcji ruchu turystycznego;
- sprzyjaniu realizacji ważnych celów społecznych (np. poprawa jakości życia, edukacja, wychowanie) zarówno w obszarach recepcji, jak i generujących ruch turystyczny [por. Włodarczyk 2010, s. 34].

Tak definiowana turystyka społeczna pozwala zidentyfikować główne grupy podmiotów biorących w niej udział. Nawiązując do istoty tej formy turystyki, należy przyjąć, że najważniejszym podmiotem w niej uczestniczącym są grupy społeczne mające utrudnione możliwości podróżowania (ze względów ekonomicznych, społecznych, zdrowotnych). Ich wspieranie ułatwia im udział w wyjazdach turystycznych. W krajach UE za grupy społeczne mające utrudniony dostęp do podróżowania uważane są przede wszystkim:

- dzieci (przedszkolne, szkolne) i młodzież (szkolną i studencką);
- osoby w wieku 18-30 lat, znajdujące się w niekorzystnej sytuacji ekonomicznej lub społecznej;
- rodziny w sytuacji specjalnej (borykające się z kłopotami natury finansowej i innej);
- osoby niepełnosprawne i z problemami zdrowotnymi;
- osoby starsze (granica wieku jest różnie określana w poszczególnych krajach UE).

Obok beneficjentów turystyki społecznej (wymienione grupy społeczne) do podmiotów tworzących jej system należy zaliczyć:

- organizatorów turystyki społecznej, czyli nie tylko podmioty gospodarki turystycznej zajmujące się przygotowaniem i realizacją wypoczynku dla osób mających ograniczone możliwości w tym zakresie, lecz również inne instytucje i organizacje podejmujące się organizacji wyjazdów turystycznych dla wspieranych grup (np. zakłady pracy, szkoły, organizacje kościelne, związki zawodowe, organizacje pozarządowe itp.);
- podmioty prowadzące działalność na obszarze recepcji, które przyjmują uczestników turystyki społecznej i korzystają w sposób bezpośredni lub pośredni z pobytu turystów na tym terenie (np. gestorzy obiektów noclegowych, placówek żywienia zbiorowego, lokalne biura podróży, obiekty kultury, sportowo-rekreacyjne, obiekty i urządzenia infrastruktury komunalnej wykorzystywane przez te osoby itp.);

- administrację publiczną (organy administracji rządowej i samorządowej) realizującą politykę społeczną państwa (regionu), której istotnym elementem jest (lub może być) sfera turystyki społecznej, będącą jednocześnie ważnym źródłem finansowania przygotowywanych w tym zakresie programów;
- instytucje, przedsiębiorstwa oraz osoby fizyczne wspierające finansowo działania skierowane na rozwój turystyki społecznej;
- międzynarodowe organizacje i programy zorientowane na wspieranie w wymiarze promocyjnym, organizacyjnym i finansowym rozwoju turystyki społecznej (np. wspomniana International Social Tourism Organization czy fundusze strukturalne UE) [szerzej: Stasiak 2010, s. 38-43].

Wykorzystując badania aktywności turystycznej prowadzone przez GUS oraz wyniki Spisu Powszechnego z marca 2011 r., można założyć, że ok. 2,35 mln dzieci i młodzieży wymagałoby objęcia turystyką społeczną. Szacunek ten opiera się na informacji, że w 2010 r. udział osób do 17. roku życia w ogólnej liczbie ludności Polski wynosił 18,6% oraz że 33% rodzin nie mogło zapewnić swoim dzieciom wyjazdu na wakacje [podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski w latach 2000-2010 zob. http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/PUBL_L_podst_inf_o_rozwoju_dem_pl.pdf].

W przypadku drugiej grupy wykluczonych z udziału w turystyce, tj. znajdujących się w trudnej sytuacji finansowej, okazuje się, że w 2009 r. na wyjazd krajowy do 4 dni nie było stać 25,1% respondentów. Można zatem przyjąć, że zbiorowość osób, która powinna być objęta zakresem turystyki społecznej, odnosząc ten udział do ogólnej liczby mieszkańców naszego kraju, obejmować będzie ok. 9,6 mln. W celu wyeliminowania podwójnego liczenia należy w tym rachunku uwzględnić wyłącznie osoby w wieku produkcyjnym, a więc 64,5% zbiorowości, co ogranicza liczbę osób kwalifikujących się do grona beneficjentów turystyki społecznej do 6,2 mln osób. Korygując ostatnią wielkość o zbiorowość osób niepełnosprawnych w wieku produkcyjnym, otrzymujemy populację, której nie stać na krótki krajowy wyjazd, liczącą 2 mln 797 tys. osób [Berbeka 2012, s. 47-48].

Kolejną ważną grupę społeczną mającą utrudniony dostęp do turystyki stanowią niepełnosprawni. Według wyników kwartalnego, reprezentacyjnego badania aktywności ekonomicznej ludności (BAEL) prowadzonego przez GUS, liczba osób niepełnosprawnych powyżej 15. roku życia wynosiła w 2011 r. 3,4 mln [<http://www.niepełnosprawni.gov.pl/dane-statystyczne/dane-demograficzne>].

Najliczniejszą grupę potencjalnych uczestników turystyki społecznej w Polsce stanowią osoby starsze, w wieku poprodukcyjnym. Według wyników Spisu Powszechnego z 2011 r. stanowią one 17,5% ogółu Polaków, czyli ponad 6,4 mln. Pomniejszając tę liczbę o szacunkową liczbę osób niepełnosprawnych w wieku poprodukcyjnym, mamy do czynienia z populacją liczącą ok. 5 mln 225 tys. [Berbeka 2012, s. 48].

Przyjmując, że powyższa specyfika nie obejmuje wszystkich potencjalnych grup zainteresowanych udziałem w turystyce, które z podanych wcześniej przy-

czyn są z niej wykluczone, można z dość dużym prawdopodobieństwem uznać, że wielkość rynku potencjalnych uczestników turystyki społecznej przekracza 13,7 mln osób. Zakładając, że ich udział w turystyce ma przyczynić się do zmniejszenia zróżnicowania społecznego oraz podnosić ogólny poziom dobrobytu, co koresponduje z kategorią spójności społecznej, należy podejmować działania promocyjne, organizacyjne oraz o charakterze finansowym, które zagwarantują pożądany poziom aktywności turystycznej tych grup beneficjentów.

3. Dotychczasowe źródła finansowania rozwoju turystyki społecznej

Z wcześniejszych rozważań dotyczących istoty turystyki społecznej wynika, że chodzi o taki rodzaj aktywności w turystyce, która jest dotowana całkowicie lub częściowo bądź organizowana na zasadach wolontariatu. Udział w tej formie turystyki uwarunkowany jest dofinansowaniem podróży osób, które ze względów przede wszystkim ekonomicznych są z niej wykluczone. Intensywniejszy rozwój turystyki wymaga zatem rozwiązania kwestii źródeł i sposobów jej finansowania. Do najczęściej wykorzystywanych źródeł finansowania w tym względzie można zaliczyć:

- budżet państwa i budżety jednostek samorządu terytorialnego, które wydają środki pieniężne w ramach realizacji celów polityki społecznej; środkami tymi w Polsce dysponują organy administracji rządowej (m.in. Ministerstwo Edukacji Narodowej, Ministerstwo Sportu i Turystyki, kuratoria), odpowiednie komórki urzędów jednostek samorządu terytorialnego (np. wydziały edukacji, sportu czy turystyki, ośrodki pomocy społecznej, centra pomocy rodzinie oraz specjalnie tworzone fundusze celowe (np. PFRON);
- dochody własne podmiotów niekomercyjnych – organizacji i stowarzyszeń, których domeną działania nie jest zysk; organizacje te, wsparte dotacjami zewnętrznymi, wspierają aktywność turystyczną różnych grup społecznych, w tym najczęściej osób wykluczonych z udziału w turystyce;
- środki zakładowych funduszy świadczeń socjalnych, które z założenia powinny być kierowane głównie do osób w trudnej sytuacji materialnej i życiowej; są to zatem osoby o ograniczonej aktywności turystycznej, a środki pochodzące z tego źródła mogą stanowić ważne narzędzie wsparcia rozwoju turystyki społecznej;
- darowizny osób fizycznych, instytucji i firm mające na celu wsparcie finansowe (sponsorowanie) imprez turystycznych;
- dodatkowe wynagrodzenie celowe (z przeznaczeniem na wydatki turystyczne);
- środki pochodzące z budżetu Unii Europejskiej na realizację przedsięwzięć wspierających rozwój turystyki społecznej (np. program Calypso, Europejski Fundusz Społeczny [szerzej: Stasiak 2010, s. 43-44]).

Wśród wymienionych źródeł finansowania i stymulowania rozwoju turystyki społecznej ważne miejsce przypada zakładowemu funduszowi świadczeń socjalnych. Brak pełnych badań na ten temat nie pozwala na ogólniejszą ocenę tego instrumentu, warto jednak przytoczyć analizy wykorzystania tego funduszu przepro-

wadzone w 2011 r. na terenie województw podkarpackiego, lubelskiego i świętokrzyskiego [Dyrda, Dyrda-Maciałek 2011, s. 83-94]. Wynika z nich, że w praktyce mamy do czynienia z niezbyt dużym zróżnicowaniem wysokości świadczeń ze względu na sytuację materialną beneficjentów. W efekcie wysokość wsparcia finansowego dla osób znajdujących się w trudnej sytuacji materialnej jest niewystarczająca. Oznacza to, że dofinansowanie udziału tych osób w imprezach turystycznych ze środków ZFŚS, przy niskich dochodach znacznej części beneficjentów, nie uaktywnia ich w sferze turystyki. Zastanawiając się nad potrzebą zwiększenia skuteczności tego narzędzia finansowego wsparcia, należy rozważyć wprowadzenie mechanizmu rzeczywistego dostosowania wysokości świadczeń do sytuacji materialnej beneficjenta. Warto także uwzględnić w tym mechanizmie wprowadzenie bonów turystycznych, które nie pozwalałyby na ich wykorzystanie na konsumpcję niezwiązaną z wyjazdami turystycznymi. Wymagałoby to również przygotowania systemu monitorowania takiego sposobu finansowania udziału osób uprawnionych do korzystania z takich bonów.

Turystyka społeczna może i powinna być rozwijana w oparciu o środki budżetu państwa i budżety jednostek samorządu terytorialnego. Dotyczy to m.in. udziału w turystyce osób niepełnosprawnych, ważnego segmentu turystyki społecznej. Osobom tym przysługują bowiem świadczenia z zabezpieczenia społecznego. Instytucje odpowiedzialne za te sprawy w Polsce (m.in. ZUS, KRUS, samorządy wojewódzkie i powiatowe w zakresie pomocy społecznej) nie wypracowały niestety instrumentów, które mogłyby w odczuwalny sposób pomóc osobom niepełnosprawnym w korzystaniu z prawa do turystyki w ścisłym tego słowa znaczeniu. Nie ma obecnie takich rozważań systemowych, które lokowałyby turystykę tych osób w hierarchii celów realizowanej przez państwo i samorząd terytorialny polityki społecznej.

Określoną rolę ma do spełnienia w tym kontekście przede wszystkim Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON). Jest to możliwe dzięki proponowanemu dofinansowaniu turnusów rehabilitacyjnych. Uprawienia tych osób nie rozwiązują problemu kompleksowo, ponieważ udział w takim turnusie nie jest wyjazdem o charakterze stricte turystycznym. Ze względu jednak na korzyści z udziału tych osób w ruchu turystycznym, nie tylko we wspomnianych turnusach rehabilitacyjnych, warto pracować nad rozwiązaniami pozwalającymi osobom niepełnosprawnym rozszerzyć możliwości korzystania z wyjazdów także typowo turystycznych.

Wsparcie dla turystyki społecznej możliwe jest również poprzez przekazywanie dotacji celowych z budżetu jednostki samorządu lokalnego (gminy), ale – jak stwierdza P. Rzeńca – w sposób trochę „zakamuflowany”, m.in. w ramach działań: ochrona zdrowia, pomoc społeczna, turystyka, kultura fizyczna i sport czy edukacja opieka wychowawcza. Autor ten dostrzega wyraźny związek pomiędzy dochodami pochodzącymi z opłat za wydanie przez gminę zezwolenia na sprzedaż napojów alkoholowych a wysokością dotacji z budżetu gminy na turystykę spo-

łeczną¹. Aktywność samorządów na rzecz rozwoju turystyki społecznej można jednak określić jako doraźną i często dość przypadkową (poza realizacją programów profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych). Ma to swoje uzasadnienie nie tylko w braku odpowiednich instrumentów legislacyjnych regulujących założenia polityki lokalnej wsparcia turystyki społecznej, lecz także braku wskazania konkretnych grup mogących korzystać ze wsparcia publicznego.

4. Propozycje zmian w finansowaniu turystyki społecznej

Przedstawione źródła finansowania działań mających służyć rozwojowi turystyki społecznej nie zapewniają niestety pożądanego poziomu aktywności turystycznej wspomnianych wcześniej grup społecznych. Nie sposób także nie zauważyć dużej roli środków publicznych wykorzystywanych na ten cel, chociaż w konfrontacji z potrzebami w tym zakresie są one niewystarczające. Często pojawia się również niezdrowa konkurencja o dofinansowanie między podmiotami (np. stowarzyszeniami turystycznymi i innymi organizacjami non profit), które zgodnie ze swoimi statutami realizują zadania związane z wypoczynkiem i turystyką, ułatwiając do nich dostęp grupom osób wykluczonych.

W świetle tych uwag warto zastanowić się nad wskazaniem dodatkowych źródeł finansowania rozwoju turystyki społecznej. Właściwie wykorzystane środki finansowe w postaci strumienia dotacji z budżetu państwa mogą bowiem służyć nie tylko rozszerzeniu kręgu osób (beneficjentów) uczestniczących w turystyce społecznej, lecz także stymulacji gospodarki turystycznej. Statystyki pokazują, że środki zainwestowane w rozwój tej formy turystyki mogą przynieść nawet do 70% zysku. Wydaje się, że państwo powinno być zainteresowane jej rozwojem, opracowując program wspierania udziału wybranych grup Polaków w konsumpcji turystycznej. W ten sposób można generować korzyści w sektorze turystycznym, sprzyjać efektywniejszemu wykorzystaniu potencjału usługodawców w turystyce, tworzyć nowe miejsca pracy, sprzyjać osiągnięciu korzyści przez regiony recepcji ruchu turystycznego.

Warto rozważyć m.in. możliwość wykorzystania mechanizmu zawartego w ustawie o pomocy społecznej, a dotyczącego dotacji przedmiotowej udzielanej przedsiębiorcom [Ustawa... o pomocy społecznej]. W art. 7a tej ustawy czytamy, że pomoc społeczna udzielana jest osobom i rodzicom poprzez udzielanie dotacji przedmiotowej do posiłków sprzedawanych w barach mlecznych. Na zasadzie analogii można zatem wprowadzić możliwość dotacji przedmiotowej do świadczenia usług hotelarskich przez obiekty noclegowe (z wyłączeniem kwater prywatnych). Przedsiębiorca świadczący usługi hotelarskie mógłby wystąpić o przyznanie dotacji przedmiotowej do tych właśnie usług. Wymaga to przygotowania odpowiedniej procedury (podobnie jak przy dotacji do posiłków sprzedawanych w ba-

¹ Badania na ten temat dotyczyły województwa łódzkiego; szerzej: [Stasiak 2011, s. 386].

rach mlecznych). Dotacja taka nie dotyczyłaby usług oferowanych przez pośredników i organizatorów w turystyce. Wybór tego sposobu wsparcia ze środków publicznych oznacza potrzebę:

- rozważenia, jakiego rodzaju obiektów noclegowych dotyczyłoby prawo do takiej dotacji, oraz standardu oferowanych usług hotelarskich;
- ustalenia stawki dotacji przedmiotowej do oferowanych przez przedsiębiorców usług hotelarskich;
- przyjęcia założenia, że przedsiębiorcy otrzymują dotację przedmiotową za pośrednictwem izb skarbowych po spełnieniu (ustalonych) wymogów.

Zaproponowany sposób finansowania zapewnia przedsiębiorcom rozszerzenie kręgu odbiorców usług hotelarskich o beneficjentów turystyki społecznej, sprzyjając jednocześnie lepszemu wykorzystaniu zdolności usługowej obiektów hotelarskich włączonych w ten system wsparcia ze środków publicznych.

Określone możliwości zwiększenia udziału w turystyce osób wykluczonych tkwią także w wykorzystywanym obecnie mechanizmie ustalonym w ustawie o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych [Ustawa... o rehabilitacji zawodowej i społecznej...]. Art. 9 określa, że rehabilitacja społeczna ma na celu umożliwienie osobom niepełnosprawnym uczestnictwo w życiu społecznym. Udział w turystyce jest bez wątpienia jednym z ważnych obszarów życia. Z kolei w art. 10 do podstawowych form aktywności wspomagającej proces rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych zaliczany jest ich udział w warsztatach zajęciowych oraz turnusach rehabilitacyjnych. Dostrzegając w tym szansę zwiększenia udziałów osób niepełnosprawnych w turystyce, zasadne jest wyeksponowanie formuły turnusów rehabilitacyjnych i zwiększenie środków przeznaczanych na ten cel z budżetu państwa. Jest to jeden z możliwych sposobów zwiększenia aktywności turystycznej osób niepełnosprawnych, jednej z istotnych grup beneficjentów turystyki społecznej.

Zasadne wydaje się również wsparcie udziału obywateli w wypoczynku i turystyce poprzez podjęcie działań gwarantujących zwiększenie środków zakładowego funduszu świadczeń socjalnych [Ustawa... o zakładowym funduszu świadczeń socjalnych]. Zwiększenie kwoty odpisu na ten cel przez pracodawców oraz zadbanie, by środki były kierowane przede wszystkim do osób w trudnej sytuacji życiowej, rodzinnej i materialnej, stwarza realne możliwości ich włączenia do grona uczestników ruchu turystycznego. Wymaga to zastanowienia się, o czym była mowa, nad sposobem kontrolowania tej formy finansowania turystyki.

W rozważaniach nad źródłami finansowania rozwoju turystyki społecznej w Polsce nie sposób nie zwrócić uwagi na możliwości, jakie stwarza w tym zakresie nowa perspektywa finansowa UE na lata 2014-2020 i szansa pozyskania środków na ten cel w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS). Fundusz ten, wykorzystywany w Polsce jak dotąd w niewielkim stopniu na cele turystyki społecznej, może być znaczącym źródłem środków pod warunkiem wprowadzenia tej formy turystyki do tego mechanizmu. Powodzenie takiego działania, uzależnio-

ne w dużym stopniu od administracji rządowej, pozwoliłoby na finansowanie udziału w turystyce społecznej następujących beneficjentów:

- osób objętych kryteriami ustawy o pomocy społecznej (w tym przypadku celowe byłoby uwzględnienie wyższego poziomu dochodów beneficjentów, nie tylko osób o najniższych dochodach);
- osób określanych jako niepełnosprawne, zgodnie z ustawą o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych;
- osób określanych mianem seniorów;
- dzieci i młodzieży uczestniczących w takich formach turystyki, które sprzyjają edukacji, wychowaniu, zwiększeniu aktywności ruchowej itp.

W nawiązaniu do możliwych źródeł finansowania rozwoju turystyki społecznej należy podjąć także kwestię przygotowania przez administrację rządową narodowego programu wsparcia turystyki „dla wszystkich”. Program taki, finansowany z budżetu centralnego lub środków EFS, powinien być skierowany na wsparcie działań przedsiębiorców (osób fizycznych i prawnych) realizujących projekty związane z przebudową infrastruktury turystycznej (pod kątem osób niepełnosprawnych i seniorów), zakupem urządzeń i środków służących osobom starszym, niepełnosprawnym (np. niskopodłogowych środków transportu) oraz organizacją imprez turystycznych. Działania takie z powodzeniem realizowane są przykładowo w Republice Czeskiej w ramach *Narodowego Programu Wsparcia Turystyki* na lata 2010-2013, w podprogramie *Turystyka dla Wszystkich*.

5. Zakończenie

Przedstawione w opracowaniu uwagi dotyczące istoty turystyki społecznej, jej potencjalnych beneficjentów oraz źródeł i sposobów finansowania jej rozwoju, podkreślają wagę tej problematyki w ramach polityki społecznej państwa, a jednocześnie istniejące w tym zakresie braki. Turystyka społeczna powinna znaleźć należyte miejsce zarówno w polityce turystycznej, jak i społecznej, tak by możliwe było włączenie w sferę aktywności turystycznej tych Polaków, którzy ze względów zdrowotnych, rodzinnych, społecznych, materialnych są z niej wykluczeni lub ich udział jest zdecydowanie zbyt niski. Jej rozwój winien być dotowany, przy wykorzystaniu zaszykalizowanych w artykule źródeł i sposobów finansowania, aby obniżyć koszty udziału w turystyce wspomnianych grup beneficjentów.

Dla jej przyszłego rozwoju istotna jest również odpowiedź na pytanie, czy budżet państwa stać na wsparcie podstawowych segmentów beneficjentów turystyki społecznej. Z drugiej strony należy dostrzegać możliwości, jakie w zakresie dofinansowania jej rozwoju stwarzają już istniejące mechanizmy oraz środki z UE. Podjęcie przez administrację rządową działań w tym zakresie może być szansą na przygotowanie i sukces programu rozwoju turystyki społecznej w Polsce w najbliższych latach.

Literatura

- Berbeka J., *Udział w ruchu turystycznym a spójność społeczna w Polsce – wybrane zagadnienia*, [w:] *Wyzwania współczesnej polityki turystycznej. Problemy polityki turystycznej*, red. A. Rapacz, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego nr 259, Wydawnictwo UE, Wrocław 2012.
- Dyrda G., Dyrda-Maciałek S., *Ocena skuteczności ZFŚS jako instrumentu finansowania turystyki społecznej (na podstawie wyników badań ankietowych)*, [w:] *Perspektywy i kierunki rozwoju turystyki społecznej w Polsce*, red. A. Stasiak, Wydawnictwo WSTH, Łódź 2011.
- Hunziker W., *Social Tourism: Its Nature and Problems*, International Tourist Alliance Scientific Commission, Genewa 1952.
- International Social Tourism Organization Statues 2010, <http://www.bits-int.org>.
- Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski w latach 2000-2010, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/PUBL_L_podst_inf_o_rozwoju_dem_pl.pdf, dostęp: 2.04.2012.
- Stasiak A., *Cele i zadania turystyki społecznej – kilka uwag o istocie zjawiska*, [w:] *Turystyka społeczna w regionie łódzkim*, red. A. Stasiak, Wydawnictwo WSTH, Łódź 2010.
- Stasiak A., *Uwarunkowania i bariery rozwoju turystyki społecznej w Polsce*, [w:] *Perspektywy i kierunki rozwoju turystyki społecznej w Polsce*, red. A. Stasiak, Wydawnictwo WSTH, Łódź 2011.
- Ustawa z dnia 4 marca 1994 r. o zakładowym funduszu świadczeń socjalnych (tekst jedn.), DzU 1996, nr 70, poz. 335.
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (tekst jednolity), DzU 2011, nr 127, poz. 721; nr 171, poz. 1016; nr 209, poz. 1243; nr 209, poz. 1243 i 1244; nr 291, poz. 1707; DzU 2012, poz. 986.
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, DzU 2009, nr 175, poz. 1362, z późn. zm.
- Włodarczyk B., *Turystyka społeczna – próba definicji zjawiska*, [w:] *Turystyka społeczna w regionie łódzkim*, red. A. Stasiak, Wydawnictwo WSTH, Łódź 2010.

Źródła internetowe

- <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/show.do>, dostęp: 05.12.2012 r.
- <http://www.niepełnosprawni.gov.pl/dane-statystyczne/dane-demograficzne>, dostęp: 5.04.2012.

POSSIBILITIES FOR FINANCING THE DEVELOPMENT OF SOCIAL TOURISM IN POLAND

Summary: For many years, in Western Europe, we have been observing the growing interest of state governments and local authorities in the development of social tourism. It is a tool which aim is to include into tourism these individuals who, for various reasons, have been excluded from the participation in such activities. In Poland these problems are novelty. For the purposes of future social tourism development in our country it is not only necessary to define the potential groups of its beneficiaries, but also to indicate the possible sources and methods for financing it. The article discusses the problems of possibilities related to financing social tourism development by attracting attention to these solutions which can contribute to the definitely more extensive participation in tourism of these citizens who have been excluded from it as a result of, e.g. economic, health oriented or social reasons.

Keywords: social tourism, social tourism beneficiaries, sources of social tourism financing.